

USA:s Reaganadministration hade ett västtyskt/svenskt säkerhetspolitiskt alternativ att hantera när konfliktnivån mot Sovjetblocket trappades upp

I början av 1980-talet fanns det en koppling mellan Sveriges och Västtysklands säkerhetspolitiska förutsättningar, nämligen att USA och Storbritannien motsatte sig det socialdemokratiska säkerhetspolitiska tänkande och agerande för att demokratisera Östeuropa som först Willy Brandt och sedan Olof Palme personifierade. Även om Olof Palme och svensk socialdemokrati aldrig hade samma betydelse för USA som Brandt, Schmidt och den västtyska socialdemokratin, var USA inte intresserade av att svenskt inflytande ökade i ett västeuropeiskt sammanhang.

En tid efter Brandts avgång som förbundskansler 1974, då han fortsatte som partiordförande för SPD, blev det Sverige och svensk socialdemokrati som inkorporerade den västtyska socialdemokratiska "Ostpolitik" som formulerats av Egon Bahr och Willy Brandt. De lanserade tillsammans med Olof Palme begreppet "Gemensam säkerhet" i linje med Willy Brandts politiska arv från tiden som förbundskansler. Det kan ses som ett initiativ från Brandt/Bahr också för att vinna tillbaka Västtyskland, att verka genom Sverige när politisk mark förlorats i Västtyskland.

Västtyskland och Sverige var bägge av militärstrategisk betydelse som frontavsnitt mot östländerna för USA om ett stort krig skulle ta plats mellan öst och väst på europeiskt område. Den självständigt agerande socialdemokratiska regeringen i Sverige och efter Brandts avgång Schmidts inte helt säkra politiska plattform i det socialdemokratiska partiet där, skapade en osäkerhet för den nya mer konfrontativa politik som initierades av USA i samband med att Ronald Reagan påbörjade sin presidentperiod 1980/81. Storbritannien understödde politiskt, ekonomiskt och militärt den nya amerikanska strategin.

Den mer konfrontativa säkerhetspolitiken från USA:s sida grundades i en helt annan syn på vad som var det bästa sättet att åstadkomma en demokratisk förändring inom östblocket, än den som svensk och delar av västtysk socialdemokrati hade, en politik personifierad av Willy Brandt och Olof Palme. Svensk och Västtysk inrikes utrikespolitik bör ha varit intressant att påverka för USA och dess närmsta säkerhetspolitiska vän, Storbritannien.

I Västtyskland var FDP, socialdemokraternas koalitionspartner, nyckeln till lösningen som vågmästare i Förbundsdagen, om FDP tog ett steg åt höger blev regeringskonstellationen istället med Kristdemokraterna. En för amerikansk säkerhetspolitik tryggare, regering.

Den tydliga skillnaden på svensk säkerhetspolitik och den som de ledande Nato-länderna företrädde bidrog starkt till att den svenska inhemska konflikten kring

säkerhetspolitiken, svensk neutralitet och förhållandet till Nato skärptes. På 1980-talet fick den amerikanska säkerhetspolitiken stöd inom de delar av de svenska politiska och det militära systemen som ogillade den socialdemokratiska regeringens säkerhetspolitik. Det bör ha utnyttjats av USA:s politiska och militära ledning på olika sätt.

USA:s politiska och militära ledning var också intresserade av att motverka en försvenskning av västtysk och annan västeuropeisk socialdemokrati för att därmed undanröja osäkerheter och en eventuell politisk utveckling som kunde försvåra den egna konfrontativa satsningen gentemot Sovjetblocket.

I början av oktober 1982 fick de tyska socialdemokraterna lämna ifrån sig regeringsmakten och i början av oktober 1982 intensifierades ubåtskränkningarna i de svenska vattnen, vilket kom att starkt försvaga den svenska socialdemokratiska regeringens självständiga säkerhetspolitik.

Västtyskland

När Schmidt vid ett föredrag i London 1977 och sedan januari 1979 vid ett möte med de närmast berörda, Carter, Giscard d'Estain och Callahan la grunden till Natos s.k. dubbelbeslut, d.v.s. både förhandlingar med Sovjet om avskaffande av medeldistansvapen, de som Sovjet disponerade, SS 20 och om förhandlingarna misslyckades utplacering av Pershing II och kryssningsmissiler i Västeuropa, hördes i och för sig inga invändningar från Brandt och kanske heller inte Olof Palme, men några år in på 1980-talet, 1983, var Brandt och en stor majoritet på SPD:s partikongress tydliga motståndare och detsamma gällde för svensk socialdemokrati.

I Västtyskland var utplaceringen av medeldistansroboten Pershing II och kryssningsmissilerna en kontroversiell fråga mellan "vänster" och "höger" inom det tyska socialdemokratiska partiet både i slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet. Schmidt lovade bl.a. att dra tillbaka utplaceringen av Pershing II i takt med och om Sovjetblocket drog tillbaka sina SS-20 för att blidka kritikerna i det egna partiet. Utplaceringarna av Pershing II påbörjades 1983, men då hade Schmidt avgått som förbundskansler.

Helmut Schmidt ledde en koalitionsregering i början av 1980-talet bestående av socialdemokrater och liberaler (FDP). Schmidt blev aldrig socialdemokratisk partiordförande men han var en uppskattad förbundskansler. De partiaktiva ville balansera Schmidts politiska inflytande som förbundskansler med en partiinternt stark och mindre liberalt orienterad partiordförande, därför fortsatte Willy Brandt som partiordförande när han tvingades avgå som förbundskansler 1974. Någon gång första halvan av oktober 1982 lämnade de liberala fridemokraterna i samband med ett misstroendevotum rest av Kristdemokraterna mot Schmidt-regeringen, samarbetet med socialdemokraterna till förmån för

Kristdemokraterna. Kristdemokraternas 16 år långa maktinnehav inleddes då och bröts först när Schröder kom till makten. Det var inte längre aktuellt för USA att ta hänsyn till några socialdemokratiska kompromisser vad gäller utplaceringen av Pershing II på västtysk mark och Willy Brandt och hans politiska partner i "Ostpolitiken" fick klara sig utan möjlighet att direkt påverka regeringspolitiken.

FDP menade att SPD:s vänster inte var nationellt pålitlig, men var det den enda orsaken till att FDP bytte sida just oktober 1982? Var USA aktivt på något sätt för att försöka på FDP att gå över? Helmut Schmidt kritiserades av USA för sin roll bakom ett gasavtal med Moskva, men han var acceptabel för amerikanerna. De uppskattade säkert inte att hans ställning i partiet inte var helt säker, att han behövde kompromissa om utplaceringen av Pershing II och kanske annat, som kunde påverka USA:s säkerhetspolitiska linje.

Västtyskland stod även 1982 i ett speciellt förhållande till de segrande västmakterna i andra världskriget. När Willy Brandt blev kansler 1969 ska ockupationsmakternas ambassadörer ha krävt att han skulle skriva under ett hemligt protokoll som bekräftade att tysk suveränitet var överförd till dessa makter. Brandt blev upprörd. Enligt Bahr vägrade han skriva under. Han skrev under först efter att han sett Konrad Adenaur's m.fl. underskrifter. 1972 blev den tidigare östtysken **Günter Guillaume** personlig sekreterare hos Willy Brandt. Saken godkändes av säkerhetstjänsten Vervassungsschutz och av dess chef **Günther Nollau**, de ska då ha haft misstankar om att **Guillaume** arbetade för Stasi. I maj 1973 informerade Nollau inrikesministern Hans-Dietrich Genscher (FDP:s partiledare) om misstankarna mot Guillaume, men han bad samtidigt att Guillaume skulle få fortsätta hos Brandt, för att man skulle kunna avslöja honom. Brandt förefaller ha velat haft Guillaume vid sin sida. 1974, när **Guillaume** arresterades som agent för Stasi, blev situationen till slut ohållbar för Brandt, som måste avgå som följd av hans nära kontakter med **Guillaume**. Vilken roll som Vervassungsschutz hade är oklart liksom om det fanns andra underrättelsetjänster involverade. Var det en statskupp som skedde mot Brandt 1974? Nollau hade tidigare deltagit i samarbetet med Federico Umberto D'Amato i Italien, som ska ha varit aktiv i "kuppförsök" eller planerade "kupper" i Italien. Vad som skedde är åtminstone långt ifrån klart.

Sverige

Sverige och då svensk socialdemokrati var en förhållandevis liten men genom de initiativ som togs och genom landets geopolitiska läge ändå en särskilt aktiv aktör i konflikten i ett europeiskt säkerhetspolitiskt sammanhang. Inte minst gav de såväl historiskt som världsunikt omfattande ubåtskränkningarna i svenska vatten Sverige en särskild position i 1980 talets kallakrigs präglade säkerhetspolitik.

Sverige fanns med som en motpart till USA i andra sammanhang i världen, i Västeuropa under 1970 talets kamp mot fascistiska diktaturer i Grekland, Portugal och Spanien. I forna kolonialvärlden i Afrika, Angola, Namibia, Rhodesia/Zimbabwe, Mocambique och Sydafrika, där kalla krigets logik tillämpades, liksom i Chile, Argentina och Nicaragua i Syd- och Centralamerika. Sist men inte minst i Vietnam i Sydostasien.

Olof Palme personifierade den aktiva socialdemokratiska utrikespolitiken i samtliga dessa sammanhang. I någon mån hade FN:s generalsekreterare Dag Hammarskjöld redan på 1960-talet gett ett svenskt ansikte åt ett från de ekonomiskt och politiskt dominerande länderna oberoende agerande, baserat på folkrätt och humanism.

De svenska socialdemokratiska regeringarna förefaller på 1970- och 1980 talen ha utvecklat än annan, mer nationellt suverän säkerhetspolitik än den som bedrevs på 1950- och 1960 talen. Den nya linjen sammanföll i mindre omfattning än tidigare med USA:s utrikes- och säkerhetspolitik. Den bröt mot den världsdominansroll som USA utvecklat under efterkrigstiden, inte mindre giltig idag. Den nya svenska hållningen under 1970- och -80 tal kan också ses som en reaktion på USA:s tilltagande dominans, på Vietnamkrig, stöd till fascistiska diktaturer i Västeuropa, militärkupper i syd- och Centralamerika och ett i de här sammanhangen aktivt motarbetande av den svenska socialdemokratins utrikes- och säkerhetspolitik .

Till en del kan utvecklingen kopplas till olika socialdemokratiska generationer. Som socialdemokrat var det lättare att acceptera och tycka om Roosevelts politik för en "New Deal" efter börskrasch, depression och massarbetslöshet på 1930 talet och helt avgörande och uppoffrande insatser mot Nazityskland under andra världskriget samt Trumans framtidsoptimistiska efterkrigspolitik än Lyndon B Johnssons, Nixons och senare Reagans USA, med en politik som verkade för olika militärdiktaturer och med allt större anspråk på att få dominera den säkerhetspolitiska världsscenen, samtidigt som de inrikespolitiskt syntes vilja återskapa den tid som var innan de stora demokratiska presidenterna verksamma under 20 år från 1933 till 1953.

Olof Palmes kritik av USA:s krigsföring i Vietnam hade under åren från 1972 till 1974 lett till minimerade diplomatiska relationer, då Richard Nixons USA inte återbesatte ambassadörsposten i Sverige, vägrade ta emot en svensk ambassadör till Washington och ovanpå det drog ned på svenska diplomaters, politikernas, näringslivsföreträdarnas och militärernas tillgång till dialog och möten med sina amerikanska motsvarigheter. Den svenska kritiken vände sig direkt mot USA:s sätt att bedriva krig i Vietnam, mot att kalla krigslogiken applicerades i frihetskampen i forna kolonialstater i Afrika och när Syd- och Centralamerika demokratiserades. Under det politiska arbetet med att demokratisera Grekland, Portugal och Spanien drog inte heller Sverige och USA jämt. Där USA främst såg

ett kallt krig, såg Sverige och svensk socialdemokrati främst andra bakomliggande förhållanden, som skapade de politiska konflikterna.

Den svenska utgångspunkten var den svenska självständigheten och rätten att uttrycka åsikter även om dessa inte passade världens verkliga stormakt. Agerandet speglade en bild av Sveriges möjlighet, ja kanske skyldighet, att bedriva en självständig utrikes- och säkerhetspolitik. Även efter att de diplomatiska relationerna så småningom normaliserats med USA fortsatte svensk socialdemokrati att bedriva en egen och aktiv, initiativtagande, utrikes- och säkerhetspolitisk linje. Den sammanföll inte med USA:s, tvärtom stod den i motsatsställning till USA:s säkerhetspolitik.

I fråga om hur länderna inom östblocket skulle kunna demokratiseras och hur den säkerhetspolitiska spänningen mellan öst- och västblocken skulle kunna minska började skillnaderna att öka ju längre som 1970-talet fortskred. Olof Palme och svensk socialdemokrati var förhållandevis inflytelserikt i tredje världen, en annan del av världen där också kalla krigets logik tillämpades och där svensk agerande inte överensstämde med USA:s.

Under opposition fram till valet 1982 och därefter i regeringsställning från den åttonde oktober samma år drev de svenska socialdemokraterna fram säkerhetspolitiska initiativ i motsättning till USA och Storbritannien både med Socialistinternationalen som politisk plattform och genom egna nationella initiativ. Sådana var kommissionen för gemensam säkerhet och förslagen om en kärnvapenfri zon i Norden och en kärnvapenfri korridor utmed järnridån.

I kommissionen för gemensam säkerhet, som leddes av Olof Palme och med Anders Ferm som sekreterare, deltog Egon Bahr, arkitekten bakom Willy Brandts och de tyska socialdemokraternas s.k. "Ostpolitik", som byggde på avspänning som metod att demokratisera öststatsländerna.

Den svenska bilaterala relationen med Sovjetunionen försämrades och fortsatta kontakter omöjliggjordes som ett resultat av den nya säkerhetspolitiska situation som uppstod då, som det förmodades, Sovjet provocerade Sverige med militära aktioner djupt in i den svenska skärgården och Sverige inte hade kraft nog att försvara sig. Dessa förändringar var ett resultat av ubåtskränkningarna, men inte enbart av dessa. För att få effekt krävdes att det som hände under vattnet tolkades och förklarades på rätt sätt. Där spelade media, politik, diplomati och säkerhetspolitiska tankestrukturer en viktig roll.

De svenska socialdemokraternas säkerhetspolitiska initiativ som byggde på avspänning, kärnvapenedrustning och gemensam säkerhet misslyckades. Det svenska inflytandet minskade. Den svenska opinionens rädsla för ett sovjetiskt angrepp på Sverige ökade mycket kraftigt. Olof Palme försökte återuppta kontakterna med Sovjet under våren 1986, men innan hans inplanerade resa till

Moskva mördades Olof Palme. Motiv och gärningsman är fortfarande idag inte klarlagt.